

SNJEŽANA MRĐEN

Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju

Projekcije stanovništva Republike Hrvatske do 2031. godine: mogu li migracije ublažiti buduće negativne demografske trendove?

SAŽETAK

Srednjoročne projekcije Hrvatske do 2031. godine izrađene su kohort-komponentnom metodom. Prikazane su u osam varijanata koje se temelje na postavljenim hipotezama o promjenjivom fertilitetu, migracijama i mortalitetu. Razlike u varijantama isključivo su rezultat razlika u fertilitetu i u migracijama, budući da su usvojene hipoteze o mortalitetu identične za sve varijante. Kao bazno stanovništvo uzete su korigirane procjene stanovništva na dan 1. siječnja prema posljednjem popisu 2001. Rezultati projekcija pokazuju da će se u sljedećih trideset godina nastaviti i ukupna i prirodna depopulacija stanovništva Hrvatske, koje će na kraju projekcijskog razdoblja (2031.) biti demografski starije nego na početku (2001.). Razlike po varijantama postoje jedino u intenzitetu odvijanja procesa starenja, a smjer procesa ostao bi isti. Tako bi se u uvjetima predviđenim varijantama koje računaju s pozitivnim migracijskim saldom, proces starenja odvijao nešto sporije. Jedina varijanta koja pretpostavlja održavanje udjela mladih na razini iz 2001., spori demografski rast, te na kraju projekcijskoga razdoblja veći broj stanovnika nego 2001. godine, jest varijanta visokoga fertiliteta koja uključuje migracije. Utjecaj migracija vrlo je važan za buduće demografske procese. One, naime, ne mogu u kratkom roku utjecati na smjer demografskih procesa, ali mogu ublažiti već postojeće negativne trendove.

KLJUČNE RIJEČI: projekcija, Hrvatska, fertilitet, mortalitet, migracija, depopulacija

Projekcije su iznimno važna metoda ne samo u demografskoj znanosti, nego i u planiranju društvenoga i ekonomskog razvoja zemlje. Posebno su važne za kreiranje slike o budućem kretanju i promjenama u strukturama stanovništva, odnosno za određivanje buduće demografske politike. One pokazuju kakav će biti razvitak stanovništva na osnovi hipoteza koje mogu, ali i ne moraju, biti ostvarive u doba njihova postavljanja. Izrađuju se za kratkoročno, srednjoročno ili dugoročno razdoblje.

Od popisa 1971. do 1991. za Republiku Hrvatsku su, kao i za ostale bivše jugoslavenske republike, u Saveznom zavodu za statistiku u Beogradu rađene srednjoročne projekcije prema starosti i spolu za tridesetogodišnje razdoblje. Od popisa stanovništva 1991. još nema službenih projekcija na državnoj razini, postoje samo interne projekcije stanovništva Hrvatske za razdoblje od 1991. do 2021. izrađene 1995. u Državnom zavodu za statistiku. U sklopu *Nacionalnog programa demografskog razvitka* (1997: 24–26), koji je 1995. izradilo Vijeće za demografski razvitak, prikazano je također kretanje stanovništva Hrvatske do 2021. I akademkinja Alica Wertheimer-Baletić, u svojoj knjizi *Stanovništvo*

i razvoj (1999: 388–390) i članku »Predvidiva demografska kretanja u Hrvatskoj« (1997), piše o projekcijama stanovništva Hrvatske do 2021. koje se temelje na internim projekcijama DZS-a. Osim tih projekcija i prognoza stanovništva, ne postoji ni jedan objavljen stručni rad hrvatskih demografa koji se bavi tom problematikom. Jedine detaljne projekcije koje postoje za Republiku Hrvatsku izradili su Ujedinjeni narodi 1994. Budući da UN postavljaju hipoteze za skupine zemalja, pri čemu se gube demografske osobitosti pojedinačne zemlje, one nisu dovoljno precizne.

U ovome tekstu bit će prikazani rezultati polaznih hipoteza, kao i analiza osnovnih rezultata projekcija stanovništva Republike Hrvatske za razdoblje 2001.–2031. Te srednjoročne projekcije obuhvaćaju dovoljno dugo razdoblje kako bi se mogle vidjeti buduće promjene komponenata kretanja stanovništva i utjecaj sadašnje starosno-spolne strukture na buduću populacijsku dinamiku.

Metode izrade projekcija

Projekcije stanovništva RH za razdoblje 2001.–2031. izrađene su analitičkom metodom ili kohort-komponentnom metodom (*component method*). To znači da su se postavljene hipoteze koje se odnose na buduće trendove komponenata kretanja stanovništva – fertiliteta, mortaliteta i migracija – zasnivale na starosno-spolnoj strukturi u 2001. godini (procjena na dan 1. siječnja, rađena prema rezultatima posljednjeg popisa stanovništva od 31. 3. 2001.). Izrađene su u osam varijanata koje predstavljaju kombinaciju hipoteza o budućem kretanju fertiliteta (varijante konstantnoga, niskog, srednjeg i visokog fertiliteta), promjenjivog mortaliteta i promjenjivih migracija (tablica 1). Svih osam varijanata izrađeno je na osnovi samo jedne hipoteze o mortalitetu, prema kojoj se očekuje promjena u idućih 30 godina. Nazivi varijanata dani su u ovisnosti o usvojenim hipotezama o fertilitetu: kod prvih četiriju varijanata pretpostavljen je nulti migracijski saldo, a kod drugih četiriju u obzir su uzete migracije prema starosti i spolu, odnosno specifične stope migracijskog salda.

Tablica 1: Varijante projekcija prema usvojenim hipotezama o fertilitetu, mortalitetu i migracijama

VARIJANTA	HIPOTEZE		
	Fertilitet	Mortalitet	Migracije
Konstantna	Konstantan	Promjenljiv	Nulti migracijski saldo
Niska	Nizak	Promjenljiv	Nulti migracijski saldo
Srednja	Srednji	Promjenljiv	Nulti migracijski saldo
Visoka	Visok	Promjenljiv	Nulti migracijski saldo
Konstantna	Konstantan	Promjenljiv	Očekivane
Niska	Nizak	Promjenljiv	Očekivane
Srednja	Srednji	Promjenljiv	Očekivane
Visoka	Visok	Promjenljiv	Očekivane

Hipoteze su postavljene za svako petogodišnje razdoblje u sklopu cjelokupnog projekcijskog razdoblja, a kao bazna populacija upotrijebljene su korigirane procjene stanovništva Hrvatske prema starosti i spolu na dan 1. siječnja 2001.

S obzirom na današnje karakteristike kretanja stanovništva Hrvatske, autoričina je pretpostavka da će se stanovništvo u sljedeća tri desetljeća kretati prema srednjoj varijanti projekcija, koja uključuje migracijsku komponentu. Pritom valja uzeti u obzir činjenicu da je Hrvatska tranzicijska zemlja i da su moguće promjene koje zasad još ne možemo predvidjeti.

Hipoteze o fertilitetu

Nakon vrlo kratkog kompenzacijskog razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata, nastavljena je tendencija smanjivanja nataliteta u Hrvatskoj. Potkraj pedesetih godina neto stopa reprodukcije bila je ispod brojčane vrijednosti (manje od 1)¹ koja je potrebna za generacijsko obnavljanje ženskog stanovništva, a 1998. iznosila je 0,70. Stopa ukupnog fertiliteta (SUF) već je 1968. pala ispod 2,1. Osim u razdoblju 1970.–1979. i 1992.–1997., fertilitet je konstantno opadao. Osobito je intenzivno bilo smanjivanje na početku osamdesetih godina 20. stoljeća. Fertilitet je opadao u svim starosnim skupinama žena u reprodukcijom razdoblju. Najveće je smanjenje zabilježeno u najmlađih (15–19 godina), kao i u žena starijih od 35 godina. Dvadeset godina kasnije (2001.), prosječan broj djece po ženi iznosio je 1,37. Iako niska, ta razina fertiliteta iste je godine u usporedbi s ostalim tranzicijskim² i nekim razvijenim europskim zemljama³ relativno visoka.

Da bi se sagledalo buduće reprodukcijom ponašanje stanovništva Hrvatske, a imajući u vidu dosadašnju evoluciju, postavljeno je više hipoteza fertiliteta (tablica 2).

Tablica 2: Hipoteze o vrijednostima stope ukupnog fertiliteta (prosječan broj djece po ženi) prema varijantama hipoteza

VARIJANTE HIPOTEZA O FERTILITETU	RAZDOBLJE					
	2001.–2006.	2006.–2011.	2011.–2016.	2016.–2021.	2021.–2026.	2026.–2031.
Konstantan	1,37	1,37	1,37	1,37	1,37	1,37
Nizak	1,35	1,28	1,22	1,15	1,20	1,25
Srednji	1,44	1,53	1,61	1,70	1,70	1,70
Visok	1,49	1,66	1,83	2,00	2,00	2,00

Kod varijante konstantnog fertiliteta, pretpostavlja se da će fertilitet kroz cjelokupno projekcijsko razdoblje (do 2031.) biti jednak kao 2001. godine: prosječno 1,37 djece po ženi. Ostale tri varijante pretpostavljaju promjenu fertiliteta, ukupnoga i u distribuciji prema starosti. Niskom je varijantom predviđeno da će se postojeća tendencija

¹ Stopa neto reprodukcije 1958. godine iznosila je 0,97.

² U baltičkim zemljama – Bugarskoj, Češkoj, Mađarskoj, Poljskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj – stopa ukupnog fertiliteta iste je godine bila niža od 1,3.

³ Primjerice Italija, Grčka, Austrija, Njemačka.

smanjivanja fertiliteta nastaviti. Tako bi stopa ukupnog fertiliteta na sredini projekcijskog razdoblja (2016.–2021.) dosegla najnižu razinu – prosječno 1,15 djece po ženi. Budući da se radi o neodrživo niskom fertilitetu, pretpostavka je da će se broj rađanja do kraja projekcijskog razdoblja (2026.–2031.) lagano povećati, te će stopa ukupnog fertiliteta biti niža nego danas: prosječno 1,25 djece po ženi. Ta razina fertiliteta, koja je vrlo niska, bila bi, međutim, nešto viša od one kakva je u posljednjim dvjema godinama zabilježena npr. u Sloveniji (1,21).

Pretpostavke da će nakon duljeg razdoblja stagnacije i smanjivanja fertiliteta doći do njegova laganog povećanja u idućih 30 godina sadržane su u dvjema varijantama: srednjoj i visokoj. Kod srednje varijante »ciljna« stopa ukupnog fertiliteta od prosječno 1,7 djece po ženi, što je više od aktualne stope u Hrvatskoj, bila bi ostvarena na početku drugoga projekcijskog podrazdoblja (2016.–2021.) i na toj razini bi ostala do 2031. Pretpostavljeno povećanje fertiliteta, ali znatno intenzivnije, karakteristika je visoke varijante. Već na sredini projekcijskog razdoblja fertilitet bi iznosio 1,83 djece po ženi, a na kraju razdoblja 2,0. Ta razina fertiliteta posljednji je put zabilježena u Hrvatskoj potkraj šezdesetih godina, a danas je u Europi karakteristična samo za Irsku⁴.

Iako bi neto stopa reprodukcije u razdoblju 2026.–2031. prema varijanti visokog fertiliteta iznosila 0,97 (što je samo za 0,3 ispod razine potrebne za generacijsko obnavljanje ženskog stanovništva), tako »visok« fertilitet, gledajući s današnjeg aspekta, nije realno očekivati, osim uz provođenje vrlo aktivnih i učinkovitih mjera pronatalitetne populacijske politike i uz očekivane imigracije.

Međutim, važno je napomenuti da ni jedna od četiriju varijanata fertiliteta ne pretpostavlja povećanje stope na razinu od 2,1 djece po ženi, koliko je potrebno za obnavljanje stanovništva. U Hrvatskoj je već 1958. fertilitet pao ispod razine »zamjene«. Trenutno ni jedna europska zemlja, osim vjerojatno Albanije, nema fertilitet kojim bi se osigurala jednostavna reprodukcija stanovništva.

Kod svih triju varijanata promjenjivog fertiliteta (niskoga, srednjeg i visokog) pretpostavljeno je da će distribucija fertiliteta prema starosti pratiti dosadašnje trendove, što znači smanjivanje fertiliteta u najmlađim (15–19 godina) i u najstarijim skupinama žena u fertilnom razdoblju (40–49 godina).

Hipoteze o mortalitetu

Bitna karakteristika kretanja mortaliteta u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata jest njegovo vrlo intenzivno opadanje do polovice šezdesetih godina, uzrokovano ponajprije smanjivanjem mortaliteta dojenčadi i male djece (od prve do četvrte godine života). Nakon toga, stopa mortaliteta lagano se povećavala, uglavnom zbog starenja stanovništva. Očekivano trajanje života koje je 1950. prosječno iznosilo 56,1 godinu za muško stanovništvo, a za žensko 61,1 godinu, u 1991. godini povećalo se na 65,9 godina za muškarce te na 76,1 godinu za žene.⁵

⁴ Podatak se odnosi na 2002. godinu. Izvor: *Evolution démographique récente en Europe*, 2003, Conseil de l'Europe, str. 70.

⁵ Izračunano na temelju rezultata popisa stanovništva 1991. i *Demografske statistike* 1991.

Budući da je utjecaj smrtnosti na projicirani broj stanovnika znatno manji od utjecaja fertiliteta, pri izradi projekcija stanovništva Hrvatske upotrijebljena je samo jedna – promjenjiva – varijanta hipoteza o budućem kretanju mortaliteta. Pretpostavke su formirane na osnovi specifičnih stopa smrtnosti iz kojih su kasnije izvedene vrijednosti očekivanoga trajanja života na dan rođenja.

Hipoteze o mortalitetu utemeljene su na dvjema osnovnim pretpostavkama. Prva je da će se duljina očekivanoga trajanja života na dan rođenja, koja je 2000. iznosila prosječno 70,7 godina za muškarce i 77,8 godina za žene, povećavati tijekom cijeloga projekcijskog razdoblja (tablica 3). Pretpostavljeno je da bi očekivano trajanje života muškaraca na kraju projekcijskog razdoblja (2031.) bilo dulje za više od šest godina, odnosno 76,9 godina, a žene bi, pretpostavlja se, prosječno živjele više od 80 godina (82,7), što je za pet godina dulje nego 2000⁶. Druga pretpostavka mortaliteta jest da će se prisutne razlike u smrtnosti stanovništva prema spolu smanjivati. Razlika bi u duljini očekivanoga trajanja života muškoga i ženskoga stanovništva na kraju projekcijskoga razdoblja (2026.–2031.) iznosila 5,8 godina u odnosu na 7,1 godina u razdoblju 2001.–2006.

Tablica 3: Očekivano trajanje života na dan rođenja (varijanta promjenjivog mortaliteta)

SPOL	RAZDOBLJE					
	2001.–2006.	2006.–2011.	2011.–2016.	2016.–2021.	2021.–2026.	2026.–2031.
Muškarci	70,9	72,0	73,1	74,3	75,5	76,9
Žene	78,0	78,9	79,8	80,7	81,7	82,7
Ukupno	74,6	75,6	76,6	77,6	78,7	79,9

Usvojena hipoteza o mortalitetu u skladu je s kretanjima koja su već dugi niz godina prisutna u nekim europskim zemljama s najduljim očekivanim trajanjem života (skandinavske zemlje, Velika Britanija, Njemačka, Francuska, Italija i dr.), ali s razlikom da je aktualna razina u tim zemljama ostvarena u kraćem razdoblju. Što se tiče očekivanoga doživljenja muškaraca koje je pretpostavljeno za kraj projekcijskog razdoblja (77 godina), ono je već danas (2002.) karakteristično za Island, Švedsku ili npr. Švicarsku. Pretpostavljeno očekivanje duljine života žena od 83 godine za tri desetljeća također se čini ostvarivim, jer je već 2001. primjerice u Švicarskoj zabilježen životni vijek žena od 83 godine.⁷

Hipoteze o migracijama

Osim u posljednjim dvama desetljećima prošloga stoljeća, Hrvatska je bila izrazita emigracijska zemlja. Prvi pozitivni migracijski saldo nakon Drugoga svjetskog rata zabilježila je u međupopisnom razdoblju 1981.–1991. (Wertheimer-Baletić, 1999: 603–605).

Tendencija većeg broja doseljavanja u odnosu na iseljavanje nastavila se i u devedesetim godinama 20. stoljeća kada su, zbog političkih prilika, migracijska kretanja bila

⁶ Očekivano trajanje života na dan rođenja za 2000. izračunano je iz korigiranih procjena broja stanovnika na osnovi popisa stanovništva 2001.

⁷ Izvor podataka: *Evolution démographique récente en Europe*, 2003, Conseil de l'Europe, str. 99.

vrlo intenzivna. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku⁸ migracijski je saldo 1991. iznosio samo 1403, a u sljedećih sedam godina, od 1992. do 1998., bio je viši od 20.000, s maksimumom od 48.533 (1993.) i 44.192 (1998.). Posljednje godine za koju postoje podaci (2002.) neto migracijski saldo pao je ispod razine od 10.000, na samo 8598.⁹

Vrlo je teško predvidjeti buduće migracijske tokove, ponajprije stoga što je prethodno desetogodišnje razdoblje karakterizirala politička nesigurnost (rat i njegove posljedice). Međutim, uključivanje Hrvatske u europske integracijske tokove rezultirat će i stabilnijim ukupnim društvenim procesima i razdobljem u kojem će biti moguća veća predvidljivost demografskih kretanja.

Kod budućih migracijskih tokova pretpostavljene su dvije hipoteze. Jedna je analitička, a zasniva se na pretpostavci o nultim vrijednostima migracijskog salda prema starosti i spolu. Druga, pak, uključuje migracijsku komponentu tijekom cijeloga projekcijskog razdoblja.

Prilikom postavljanja hipoteza pošlo se od pretpostavke da će se u idućim godinama status izbjeglih, prognanih i raseljenih osoba riješiti te da će se migracije smanjivati i s vremenom poprimiti obilježja mirnodopskog razdoblja.¹⁰ Pretpostavka je da bi se na sredini projekcijskog razdoblja (2016.–2021.) prosječni godišnji migracijski saldo smanjio na oko pet tisuća (tablica 4). U idućemu petogodišnjem razdoblju realno bi bilo očekivati da će, poboljšaju li se u Hrvatskoj ekonomski uvjeti života, ona i dalje ostati imigracijska zemlja, te bi u razdoblju 2021.–2031. prosječni godišnji migracijski saldo iznosio više od 6000 osoba. Ovdje je potrebno napomenuti kako ne treba računati na intenzivniji povratak dijaspore i to stoga što se ona već aktivno uključila u život negdje drugdje, u nekim drugim državama koje postaju logičan kontekst i za njihovo potomstvo. Ako bi i došlo do njihova povratka, odnosit će se to uglavnom na starije ljude koji neće utjecati na reproduktivno ponašanje stanovništva. Dakle, valja računati na neku novu, drugu imigraciju, osobito nakon uključivanja Hrvatske u europske integracijske tokove.

Tablica 4: Godišnji migracijski saldo (varijanta promjenjivih migracija)

SPOL	RAZDOBLJE					
	2001.–2006.	2006.–2011.	2011.–2016.	2016.–2021.	2021.–2026.	2026.–2031.
Muškarci	3865	2600	2566	2478	2811	3010
Žene	3943	2654	2617	2528	2867	3072
Ukupno	7808	5254	5183	5006	5678	6082

⁸ Priopćenje br. 7. 1. 5., godina XXXV i br. 7. 1. 2., godina XL, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

⁹ Kod migracijskih kretanja potrebno je računati na određenu nepouzdanost statistike, budući da se određeni broj osoba koje sudjeluju u migracijama (uglavnom se misli na iseljene osobe) ne prijavljuje prilikom odlaska iz zemlje. Sličnu tvrdnju možemo pročitati u *Evolution démographique récente en Europe*, 2003, Conseil de l'Europe, CD-Rom: »U razdoblju 1991–2001. pozitivan migracijski saldo iznosio je oko 319.432 osoba. Međutim, te brojke nisu sasvim pouzdane zbog nepotpune registracije emigranata«.

¹⁰ Slične stavove iznose i autori projekcija stanovništva nama susjednih zemalja (Srbija i Crna Gora). Naime, imajući u vidu intenzitet procesa demografskog starenja te smjerove svjetskih migracijskih kretanja, pretpostavljeno je da će u idućih 30–50 godina i Srbija postati područje s većim brojem doseljenog nego odseljenog stanovništva (Penev, 2004).

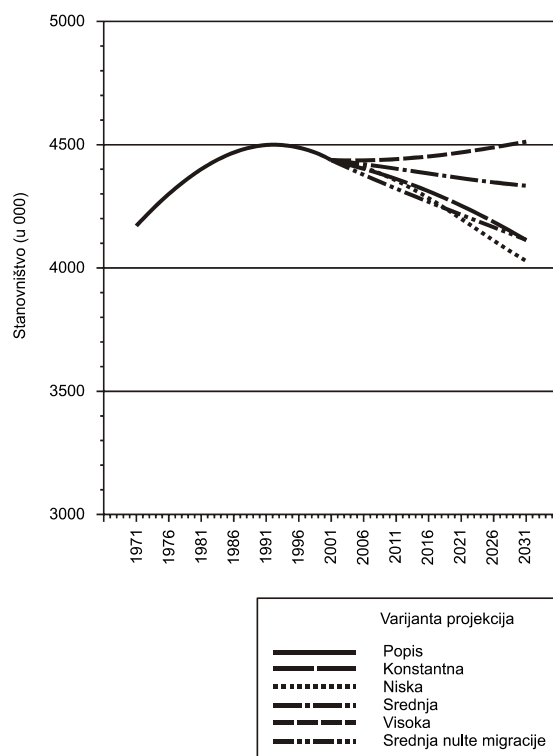
Rezultati projekcija

Rezultati projekcija su, prije svega, odraz usvojenih hipoteza, ali su isto tako i pod snažnim utjecajem polazne starosno-spolne strukture. Kod svih varijanata projekcija bazno je stanovništvo jednako, a budući da se radi o srednjoročnim projekcijama, razlike u rezultatima (u komponentama kretanja stanovništva i starosnom sastavu) u prvoj polovici projekcijskog razdoblja nisu velike. One su izrazitije na kraju projekcijskog razdoblja, što je rezultat usvojenih hipoteza o budućim kretanjima fertiliteta, mortaliteta i migracija.

Kretanje ukupnog broja stanovnika

Projekcije kretanja ukupnog broja stanovnika između 2001. i 2031. pokazuju da će se proces ukupne depopulacije, tj. smanjivanja broja stanovnika koji je u Hrvatskoj počeo u prvoj polovici devedesetih godina 20. stoljeća nastaviti. Prema sedam od osam varijanata projekcija, ukupan bi broj stanovnika Hrvatske 2031. bio manji nego 2001. (slika 1).

Slika 1: Ukupno stanovništvo Hrvatske (rezultati popisa i projekcija, po varijantama) 1971. –2031.

Ako promatramo samo realno ostvarive varijante (niska, srednja i visoka), broj stanovnika Hrvatske 2031., ako ne bi bilo migracija, kretao bi se od 3822 (niska varijanta) do 4284 (visoka varijanta). Uzme li se u obzir pretpostavljeni pozitivan migracijski saldo, projicirani ukupan broj stanovnika varirao bi od 4028 (niska varijanta) do 4513 (visoka varijanta), što čini razliku u varijantama od gotovo pola milijuna (tablica 5).

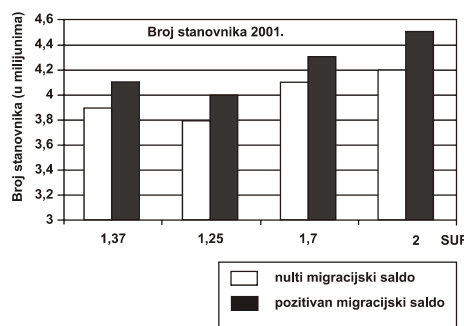
Tablica 5: Ukupno stanovništvo Republike Hrvatske 2001., 2016., 2031. godine (prema varijantama projekcija)

VARIJANTE PROJEKCIJA	Broj stanovnika			Indeks
	2001.	2016.	2031.	2031/2001.
BEZ MIGRACIJA				
Konstantna	4,437.460	4,213.861	3,916,614	88,3
Niska	4,437.460	4,178.529	3,822.534	86,1
Srednja	4,437.460	4,281.028	4,113.373	92,7
Visoka	4,437.460	4,337.153	4,284.206	96,5
S MIGRACIJAMA				
Konstantna	4,437.460	4,316.935	4,126.709	93,0
Niska	4,437.460	4,280.391	4,027.847	90,8
Srednja	4,437.460	4,386.024	4,333.175	97,6
Visoka	4,437.460	4,443.876	4,512.660	101,7

Do izrazitog smanjivanja broja stanovnika došlo bi u slučaju da se ostvari varijanta niskog fertiliteta koja računa s nultim migracijskim saldom. Prosječna godišnja stopa rasta kretala bi se od -3,0 do -6,0 promila, što bi u 2031. dovelo do smanjivanja za čak 615 tisuća stanovnika (indeks 86,1) u odnosu na polaznu 2001. godinu. I prema srednjoj varijanti (s migracijama ili bez njih) tijekom cijeloga projekcijskog razdoblja bile bi prisutne tendencije opadanja stope rasta stanovništva, unatoč tome što je predviđeno povećanje fertiliteta do prosječno 1,7 djece po ženi i kontinuirano smanjivanje smrtnosti (kao i za sve ostale varijante). Broj stanovnika Hrvatske 2031. bi bio manji za oko 7% u odnosu na 2001. prema varijanti koja ne uzima u obzir migracije, a za oko 2% prema varijanti koja računa s pozitivnim migracijskim saldom. Proces ukupne depopulacije, tj. smanjivanja ukupnog broja stanovnika, nastavio bi se tijekom cijeloga projekcijskog razdoblja i u slučaju ostvarenja visoke varijante fertiliteta (od 2,0) bez migracija. Razlog tome je naslijeđena dobna struktura koju karakterizira izrazito starenje stanovništva.

Jedina varijanta koja pretpostavlja slabi demografski rast jest varijanta visokoga fertiliteta u kombinaciji s pozitivnim migracijskim saldom. Prosječna godišnja stopa rasta prema toj bi se varijanti kretala u intervalu od -0,2 do 1,1 promila, što bi polovicom projekcijskog razdoblja (2016.) dovelo do stagnacije broja stanovnika u odnosu na polaznu 2001. godinu (indeks 100,1), a 2031. broj bi se stanovnika Hrvatske povećao za 75.200 (indeks 101,7) u usporedbi s onim iz 2001.

Slika 2: Ukupno stanovništvo Hrvatske 2031. godine prema stopama ukupnoga fertiliteta i migracijama

Koliki bi bio utjecaj migracija na ukupan broj stanovnika Hrvatske 2031., vidljivo je iz slike 2, na kojoj je prikazana kombinacija stopa ukupnog fertiliteta i migracijskog salda (nultog i pozitivnog). Tako proizlazi da bi, u slučaju pozitivnog migracijskog salda, ukupan broj stanovnika Hrvatske 2031. bio viši za oko 200 tisuća (ili za oko 5%), bez obzira na stopu ukupnog fertiliteta. Najveće povećanje (od 230 tisuća) bilo bi pri visokoj stopi fertiliteta od 2,0, a najmanje (205 tisuća) pri niskom fertilitetu od 1,25.

Budući trendovi komponenata kretanja stanovništva

Dinamiku pojedinih komponenata kretanja stanovništva (broj živorođene djece, broj umrlih, migracijski saldo) u sljedeća tri desetljeća odredit će ne samo rezultati postavljenih hipoteza o fertilitetu, mortalitetu i migracijama, nego i naslijeđena starospolna struktura. S obzirom na to da je pretpostavljeno više varijanata fertiliteta, postoji veći broj varijanata promjena broja živorođenih, odnosno stopa nataliteta koje se međusobno razlikuju. Što se tiče ostalih komponenata (smrtnosti i migracija), dana je samo jedna varijanta hipoteza, pa će i promjene budućeg broja umrlih i migracijskog salda biti manje različite. U tablici 6 prikazani su pretpostavljeni trendovi komponenata kretanja stanovništva prema srednjoj varijanti s migracijama, budući da je ta varijanta projekcija najrealnija. Istodobno su dani rezultati srednje varijante, koja ne računa s migracijama. Ta je varijanta prikazana kao usporedba, kako bi se vidjeli rezultati utjecaja migracija na buduće kretanje stanovništva.

Broj živorođenih

Analiza broja rođenih pokazuje da bi prema šest od ukupno osam analiziranih varijanata projekcija (obje konstantne, niske i srednje varijante), prosječan godišnji broj živorođene djece potkraj projekcijskog razdoblja (2061.–2031.) bio manji nego na početku razdoblja (2001.–2006.). Najveća bi razlika bila ako bi se ostvarila niska varijanta projekcija bez migracija: broj živorođene djece na kraju projekcijskog razdoblja bio bi čak za oko 33% manji nego na početku, tj. 27 tisuća prema 40 tisuća. Valja napomenuti da je tom varijantom pretpostavljena stopa ukupnog fertiliteta (SUF) od 1,35 u razdoblju 2001.–2006., a na kraju projekcijskog razdoblja (2026.–2031.) od prosječno 1,25 djece po ženi. I prema konstantnoj varijanti projekcija (s migracijama ili bez njih) broj živorođenih

nepristano bi se smanjivao. Međutim, ostvarenje srednje varijante (SUF od 1,70 u razdoblju 2016.–2031.), s migracijama ili bez njih, pretpostavlja povećanje broja živorođene djece u prvoj polovici projekcijskog razdoblja, nakon kojeg bi se broj rođenih lagano smanjivao, te bi 2031. broj živorođenih bio oko 4% niži nego na početku razdoblja prema varijanti s migracijama, ili oko 10% niži prema varijanti koja ne uzima u obzir migracije.

Tablica 6: Komponente kretanja ukupnoga stanovništva prema srednjoj varijanti projekcija (s migracijama i bez migracija). Godišnji prosjek za petogodišnja projekcijska razdoblja, 2001.–2031.

Godina	Broj stanovnika	Porast		Živorodeni		Umrli		Prirodni prirast		Migracijski saldo	
		Apsol.	%	Apsol.	%	Apsol.	%	Apsol.	%	Apsol.	%
BEZ MIGRACIJA											
2001.	4,437.460	-10.412	-2,4	43.155	9,8	53.567	12,1	-10.412	-2,4	–	–
2006.	4,385.402	-10.506	-2,4	43.845	10,1	54.352	12,5	-10.506	-2,4	–	–
2011.	4,332.870	-10.368	-2,4	44.345	10,3	54.713	12,7	-10.368	-2,4	–	–
2016.	4,281.028	-10.014	-2,4	43.543	10,2	53.557	12,6	-10.014	-2,4	–	–
2021.	4,230.957	-11.356	-2,7	41.292	9,8	52.648	12,5	-11.356	-2,7	–	–
2026.	4,174.176	-12.161	-2,9	38.725	9,3	50.886	12,3	-12.161	-2,9	–	–
2031.	4,113.373										
S MIGRACIJAMA											
2001.	4,437.460	-2.269	-0,5	43.470	9,8	53.547	12,1	-10.077	-2,3	7.809	1,8
2006.	4,426.117	-4.287	-1,0	44.892	10,2	54.432	12,3	-9.540	-2,2	5.253	1,2
2011.	4,404.683	-3.732	-0,8	46.006	10,5	54.922	12,5	-8.916	-2,0	5.184	1,2
2016.	4,386.024	-3.192	-0,7	45.679	10,4	53.878	12,3	-8.199	-1,9	5.007	1,1
2021.	4,370.065	-3.649	-0,8	43.820	10,0	53.147	12,2	-9.327	-2,1	5.678	1,3
2026.	4,351.822	-3.729	-0,9	41.718	9,6	51.527	11,9	-9.810	-2,3	6.080	1,4
2031.	4,333.175										

Jedino bi u slučaju ostvarenja visoke varijante projekcija (s migracijama ili bez njih) bila zaustavljena dugoročna tendencija smanjivanja broja rađanja. Naime, broj živorođene djece tijekom prvoga projekcijskog razdoblja (do 2016.) značajno bi rastao – više od 50 tisuća prosječno godišnje ili prema stopi nataliteta od jedanaest do dvanaest promila. Uslijedilo bi smanjivanje, ali bi broj živorođenih i dalje bio viši nego u razdoblju 2001.–2006. Tako bi u posljednjemu petogodišnjem razdoblju, u slučaju visoke varijante bez migracija, broj živorođenih bio godišnje za oko 2000 (oko 5%) veći nego na početku, a u slučaju visoke varijante s migracijama za oko 5000 veći (oko 11%).

Broj umrlih

Ako analiziramo broj umrlih, proizlazi da bi ostvarenje bilo koje od postavljenih varijanata hipoteza rezultiralo manjim brojem umrlih potkraj projekcijskog razdoblja nego na početku, što je rezultat intenzivnijeg povećanja očekivanoga trajanja života. Ali to smanjenje broja umrlih nastupilo bi tek u razdoblju 2011.–2016., nakon stagnacije u prethodnom petogodišnjem razdoblju, i bilo bi vrlo izrazito.

Razlike između broja umrlih prema varijantama projekcija nisu velike, jer je u obzir uzeta samo jedna hipoteza o mortalitetu – promjenjivom (očekivanom) mortalitetu prema starosti i spolu. Prosječan godišnji broj umrlih bi u razdoblju 2026.–2031. bio oko 2000 osoba manji nego na početku projekcijskog razdoblja u slučaju ostvarenja varijanata projekcija koje uključuju migracije, ili za oko 2700 osoba kod varijanata bez migracija.

Unatoč smanjenju broja umrlih prema starosti i spolu, opća bi se stopa smrtnosti (broj umrlih na 1000 stanovnika) povećavala,¹¹ sporije kod srednje varijante s migracijama i kod dviju visokih varijanata projekcija i to do razdoblja 2011.–2016., a kod ostalih varijanata pretpostavljeno povećanje stopa bilo bi znatno brže, a nastavilo bi se i u sljedećemu petogodišnjem razdoblju. Međutim, zbog pozitivnih promjena u starosnoj strukturi karakterističnih za prve tri varijante (srednje s migracijama i obje visoke), koje bi nastupile pretpostavljenim povećanjem fertiliteta i pozitivnim migracijskim saldom, broj umrlih smanjio bi se do razine ispod dvanaest odnosno jedanaest promila, što je niže nego na početku projekcijskog razdoblja. U slučaju ostvarenja dviju varijanata bez migracija (konstantna, srednja) i niske s migracijama, opća stopa mortaliteta također bi se smanjivala od polovice projekcijskog razdoblja, ali ne dovoljno, te bi na kraju razdoblja (2021.–2031.) još bila viša od razine stope karakteristične za početno razdoblje (oko 12,5 promila). Najnepovoljnija situacija bila bi pri ostvarenju niske varijante bez migracija; opća stopa smrtnosti ne bi se smanjivala, nego bi od 2016. do 2021. stagnirala na relativno visokoj razini od trinaest promila. Razlog za tako visoku stopu jest izrazit proces starenja uvjetovan vrlo niskim fertilitetom i odsutnošću migracija.

Prirodni prirast

Na osnovi projiciranih vrijednosti komponenata prirodnoga kretanja (razlika između broja živorođenih i umrlih) svih osam varijanata, može se izvesti opći zaključak: područje Republike Hrvatske u sljedećih 30 godina bit će područje negativnoga prirodnog prirasta, odnosno broj umrlih bio bi kroz cijelo projekcijsko razdoblje veći od broja živorođenih. To znači da bi se nastavila tendencija prirodne depopulacije (više umrlih nego rođenih) do koje je prvi put u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata došlo u prvoj polovici devedesetih godina 20. stoljeća.

Najmanja razlika između broja živorođenih i umrlih nastala bi u slučaju ostvarenja visoke varijante s migracijama (koja pretpostavlja naglo povećanje fertiliteta i pozitivan migracijski saldo), ali tek u drugoj polovici projekcijskog razdoblja (2016.–2021.). Tada bi prirodni prirast imao najmanje vrijednosti (samo -100 prosječno godišnje, u usporedbi s -8,6 tisuća prosječno godišnje u razdoblju 2001.–2006.). Odnosno, stopa prirodnoga prirasta bila bi nulta, ali bi se opet lagano povećavala do 2031., no i dalje ostajući u negativnim vrijednostima (oko 0,3).

Najveća razlika na štetu živorođenih bila bi u slučaju realizacije pretpostavki na kojima je zasnovana niska varijanta. Godišnji prirodni prirast bi u razdoblju 2026.–2031. iznosio prosječno -6,0 promila u varijanti koja ne računa s migracijama, ili -5,4 promila u

¹¹ U posljednjih 20 godina opća stopa smrtnosti u Hrvatskoj oscilirala je na razini između dvanaest i jedanaest promila.

varijanti koja uključuje pozitivan migracijski saldo, što je znatno povećanje u odnosu na početno projekcijsko razdoblje (-0,3 promila prema -2,9 promila prema varijantama).

Promjene u starosnom sastavu stanovništva

Rezultati projekcija pokazuju da će se proces starenja¹² u Hrvatskoj nastaviti. Stanovništvo će na kraju projekcijskog razdoblja biti demografski starije nego na njegovu početku, bez obzira na varijantu projekcija. Budući da su u svim varijantama usvojene iste hipoteze o budućim trendovima smrtnosti prema starosti i spolu, razlike u projiciranom broju starih osoba po varijantama minimalne su.

Proces starenja ogleda se u povećanju stanovništva starijeg od 65 i više godina s jedne strane te, s druge strane, u smanjenju broja mladog stanovništva (0–14 godina) i stanovništva u radnosposobnoj dobi (15–64 godine). Za 30 godina broj osoba starijih od 65 godina u Hrvatskoj bi, prema svim varijantama projekcija, bio veći od 20%, odnosno znatno viši od udjela mladog stanovništva (tablica 7).

Tablica 7: Projicirano stanovništvo Hrvatske prema velikim starosnim skupinama 2016.–2031. (prema varijantama projekcija)

Varijante projekcija	Godina	Apsolutno				u %				Indeks starenja	Medijalna starost
		0–14	15–64	65+	80+	0–14	15–64	65+	80+		
	2001.	757.920	2.982.941	696.599	99.948	17,1	67,2	15,7	2,3	0,92	39,1
BEZ MIGRACIJA											
Konstantna	2016.	584.555	2.852.888	776.519	189.038	13,9	67,7	18,4	4,5	1,33	42,9
	2031.	481.897	2.465.483	969.240	226.943	12,4	62,9	24,7	5,8	2,01	47,5
Niska	2016.	549.223	2.852.788	776.519	189.038	13,1	68,3	18,6	4,5	1,41	43,2
	2031.	423.058	2.430.239	969.240	226.943	11,1	63,5	25,4	5,9	2,29	48,3
Srednja	2016.	651.722	2.852.788	776.519	189.038	15,2	66,7	18,1	4,4	1,19	42,3
	2031.	616.662	2.532.473	969.240	226.943	14,8	61,6	23,6	5,5	1,58	45,8
Visoka	2016.	707.847	2.852.788	776.519	189.038	16,3	65,8	17,9	4,4	1,10	41,8
	2031.	726.514	2.588.454	969.240	226.943	17,0	60,4	22,6	5,3	1,33	44,3
S MIGRACIJAMA											
Konstantna	2016.	608.907	2.927.077	780.951	189.575	14,1	67,8	18,1	4,4	1,28	42,4
	2031.	522.771	2.621.705	982.234	229.022	12,7	63,5	23,8	5,5	1,88	46,6
Niska	2016.	572.363	2.927.077	780.951	189.575	13,4	68,4	18,2	4,4	1,36	42,7
	2031.	460.363	2.585.253	982.232	229.022	11,4	64,2	24,4	5,7	2,13	47,4
Srednja	2016.	677.995	2.927.077	780.951	189.575	15,5	66,7	17,8	4,3	1,15	41,8
	2031.	660.329	2.690.614	982.234	229.022	15,2	62,1	22,7	5,3	1,49	45,0
Visoka	2016.	735.847	2.927.077	780.951	189.575	16,6	65,8	17,6	4,3	1,06	41,3
	2031.	782.111	2.748.315	982.234	229.022	17,3	60,9	21,8	5,1	1,26	43,4

¹² Pod pojmom starenja stanovništva podrazumijeva se proces povećanja broja stanovnika starih 65 i više godina u ukupnom stanovništvu.

Prema svim četirima varijantama projekcija koje ne računaju s migracijama, udio starih 65 i više godina povećao bi se sa 696 tisuća u 2001. godini na oko 970 tisuća u 2031. ili za više od 274 tisuće, tj. za čak 39%. S obzirom na to da svaku varijantu karakterizira različit ukupan broj stanovnika, postotni je udio te skupine u ukupnoj populaciji različit. Najnepovoljnija situacija nastala bi u slučaju ostvarenja niske varijante projekcija: 2031. godine 25,4% stanovnika Hrvatske bilo bi starije od 65 godina, odnosno svaki četvrti stanovnik. Međutim, na osnovi varijanata koje računaju s pozitivnim migracijskim saldonom, proces starenja odvijao bi se nešto sporije. Bez obzira na to što bi udio starijih od 65 godina bio brojčano nešto veći u odnosu na varijante bez migracija, njihov bi relativni udio u ukupnoj populaciji bio manji. »Najpovoljnija« situacija nastupila bi ako bi se ostvarile pretpostavke visoke varijante (s migracijama), prema kojoj bi 2031. u Hrvatskoj bilo 21,8% osoba starijih od 65 godina.

Proces demografskog starenja bio bi vidljiv i u povećanju udjela osoba starih 80 ili više godina u ukupnom starom stanovništvu: sa 14% u 2001. na 23% u 2031. Istodobno bi se više nego udvostručio i njihov udio u ukupnoj populaciji: s gotovo 100.000, koliko ih je bilo 2001. godine, na više od 226.000 u 2031. godini, tj. postotni udio osoba starijih od 80 godina povećao bi se sa 2,3% na više od 5% u ukupnom stanovništvu, bez obzira na varijantu projekcija.

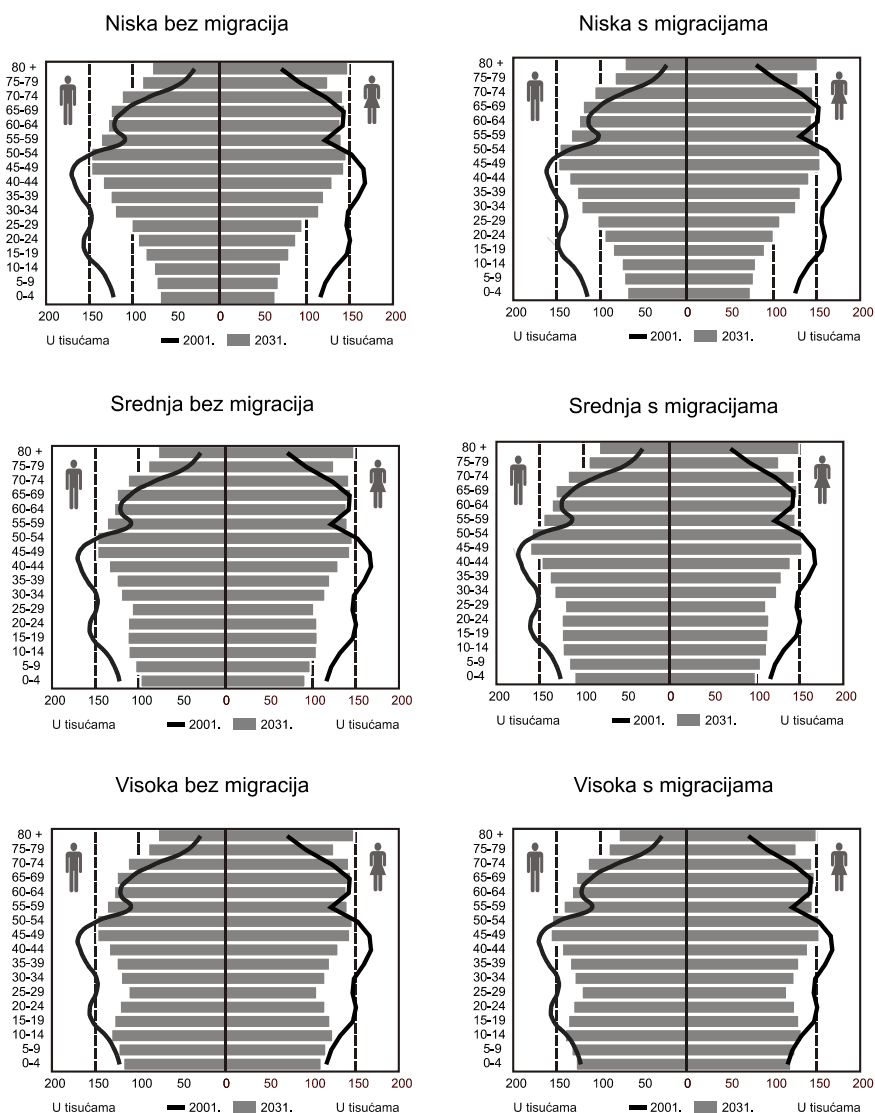
Međutim, proces starenja ne bi zahvatio samo vrh piramide, nego bi bio prisutan i u njezinoj bazi, što se može vidjeti u smanjivanju udjela osoba mlađih od 15 godina (slika 3). To znači da bi se nastavila tendencija smanjivanja broja mladih, koja je osnova za buduću reprodukciju stanovništva, a koja je u Hrvatskoj zabilježena već nakon popisa 1961.

Ostvarenje čak sedam od ukupno osam varijanata projekcija pokazuje da bi u ukupnom stanovništvu Hrvatske 2031. udio te mlade dobne skupine bio i relativno i apsolutno manji u odnosu na početnu godinu (2001.). Smanjenje bi prema varijantama projekcija variralo od 44 do 4% (one koje ne računaju s migracijama) ili od 39 do 2% (one koje uključuju migracije). Tako velike razlike objašnjavaju se različitim vrijednostima fertiliteta, čiji je utjecaj mnogo izraženiji od utjecaja migracija.

Najveće bi smanjenje broja osoba mlađih od 15 godina u ukupnom stanovništvu bilo prema niskoj varijanti bez migracija: sa 758 tisuća (2001.) na samo 423 tisuće osoba (2031.), ili 44%, odnosno više od 11 tisuća osoba godišnje. Njihov bi se udio sa 17,1% sveo na samo 11,1%. Uzevši u obzir opisane promjene koje bi nastale u udjelu staroga stanovništva prema toj varijanti projekcije, proizlazi da bi se indeks starenja (odnos starih 65 i više godina prema broju stanovnika do 15 godina) povećao s 0,92 na 2,29, a medijalna starost za više od devet godina (sa 39,1 na 48,3).

Jedina varijanta koja pretpostavlja održavanje udjela mladih na razini iz 2001. ili povećanje za samo 3,2% (za oko 24.000), jest visoka varijanta projekcija koja uključuje migracije. Stanovništvo bi, prema toj varijanti, 2031. bilo starije za samo 4,3 godine (43,4) u odnosu na 2001. Ako bi migracijski saldo bio nula, a fertilitet ostao visok (varijanta bez migracija), postotni udio mladih bi se 2031. povećao za oko 31.000, a medijalna starost za više od pet godina (44,3). Prema tome, može se zaključiti da uloga migracija u promjeni komponenata kretanja stanovništva ne sudjeluje u promjeni procesa, ali utječe na njegov intenzitet.

Slika 3: Dobno-spolna struktura stanovništva Hrvatske prema varijantama projekcija, 2001. i 2031.

Što se tiče udjela stanovništva u radnosposobnoj dobi (15–64 godine), projekcije pokazuju da će do 2031. doći do njegova smanjenja, ali će još uvijek udio u ukupnom stanovništvu biti viši od 60%, bez obzira na varijantu projekcije. Predviđene razlike u udjelu toga stanovništva za razdoblje 2001.–2031. kretale bi se od 39 do 55 tisuća prema varijantama koje ne uključuju migracije, odnosno od 23 do 40 tisuća prema varijantama koje računaju s pozitivnim migracijskim saldom. Naime, najveće bi pretpostavljeno sma-

njenje bilo prema niskoj varijanti bez migracija: sa 2983 na početku projekcijskog razdoblja na 2430 na kraju razdoblja (tj. za 18,5%), a najmanje smanjenje bilo bi prema visokoj varijanti koja uključuje migracije: na 2748 tisuća ili za 7,9%.

Može se uočiti kako će strukture stanovništva, a time i ukupan broj stanovnika, ovisiti ne samo o pretpostavljenom fertilitetu i mortalitetu, nego i o migracijskim tokovima. Ti posljednji dijelom bi mogli utjecati na ublažavanje negativnih trendova.

LITERATURA

- BOURGEOIS-PICHAT, Jean (1988). »Du XXe au XXIe siècle: L'Europe et sa population après l'an 2000«, *Population*, Paris, god. 43, br. 1, str. 9–44.
- LUTZ, Wolfgang, SCHERBOV, Sergei (2003). »Can Immigration Compensate for Europe's Low Fertility?«, *European Demographic Research Papers*, Vienna, br. 1, str. 1–16.
- MRDEN, Snježana (2000). »Tendencije mortaliteta u Hrvatskoj od 1950. do 1998.«, *Hrvatski geografski glasnik*, Zagreb, god. 62, str. 25–41.
- MRDEN, Snježana, FRIGANOVIĆ, Mladen (1998). »The demographic situation in Croatia«, *Geoadria*, Zadar, god. 3, str. 29–55.
- Nacionalni program demografskog razvitka* (ur. Franka Vojnović, Marijan Križić, Ružica Tadić) (1997). Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove.
- PENEV, Goran (2004). »Projekcije stanovništva Srbije 2002–2052.«, u: Boško Mijatović i Jurij Bajec (ur.). *Unapredjenje socio-ekonomskog položaja starih u Srbiji*. Beograd: Ekonomski institut, str. 15–36.
- TODOROVIĆ, Gordana (1978). *Projekcije stanovništva: teoretsko-metodološka studija*. Beograd: Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka.
- United Nations (2003). *World Population prospects. The 2002 Revision*. New York: United Nations, Population Division, Department of Economic and Social Affairs.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (1996). »Demoreprodukcijski procesi u Hrvatskoj«, *Rad HAZU*, knj. 34 (1996) = knj. 473, str. 114–140.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (1997). »Predvidiva demografska kretanja u Hrvatskoj«, *Rad HAZU*, knj. 35 (1997) = knj. 475, str. 189–198.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate.

Snježana Mrđen

PROJECTIONS OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF CROATIA TO THE YEAR 2031: CAN MIGRATION ALLEVIATE FUTURE NEGATIVE TRENDS?

SUMMARY

The paper presents middle duration projections of Croatia's population, until the year 2031, determined via the cohort-component method. It outlines eight variants derived from supposed hypotheses in regard to changing birth, migration and death rates. Differences in the variants are exclusively differences in birth and migration rates, since the assumptions in regard to the death rates are the same in all the variants. The corrected estimate of the population on January 1st 2001, according to the most recent census, served as the base population. The results of the projections indicate that in the next thirty years the overall and the natural population reduction of Croatia will continue, and at the end of the period (2031) the population will be demographically older than at the start (2001). The variants differ only in relation to the intensity (i.e. swiftness) of the aging process, yet the direction remains the same. Thus, in the variant that assumes a positive migration balance, the process of aging would be somewhat slower. The only variant that assumes a constant proportion of young people (on the 2001 level), gradual demographic growth and at the end of the period a larger population than in 2001, is the variant based on a high birth rate and positive migration. The impact of migration is very important for future demographic processes. Namely, in the short run, migration cannot change the direction of demographic processes, but it can lessen already existing negative trends.

KEY WORDS: projections, Croatia, fertility, death rate, migration, depopulation

Snježana Mrđen

PROJECTIONS DEMOGRAPHIQUES POUR LA CROATIE (2001–2031). LES MIGRATIONS PEUVENT-ELLES RALENTIR LES TENDANCES NEGATIVES ?

RÉSUMÉ

Les projections à moyen terme pour la Croatie (2001–2031) ont été réalisées selon la méthode des composantes par cohorte. Elles sont présentées à travers 8 scénarios se basant sur diverses hypothèses au regard de la fertilité, les migrations et la mortalité. Les écarts entre les scénarios proviennent uniquement des différents chiffres relatifs à la fertilité et aux migrations, sachant que les hypothèses retenues pour la mortalité sont identiques pour tous les scénarios. Pour la population de base, on a pris les données du dernier recensement (2001) et évalué leurs chiffres corrigés au 1er janvier. Les résultats des projections montrent que la dépopulation générale et naturelle de la Croatie va se poursuivre dans les 30 années à venir. A la fin de cette période (2031), on observera un vieillissement de la population par rapport au début (2001). Les différents scénarios ne présentent des écarts qu'au niveau de l'intensité du déroulement de ce processus de vieillissement, mais la tendance reste la même. Ainsi, dans les scénarios prévoyant un solde migratoire positif, le processus de vieillissement serait un peu plus lent. Le seul scénario supposant un maintien de la proportion de jeunes au niveau de 2001 et une lente croissance démographique, avec à la fin de la période de projection un nombre d'habitants supérieur à celui de 2001, est celle qui suppose un taux de fertilité élevé et inclut les migrations. L'influence des migrations est très grande pour les futurs processus démographiques. En effet, si elles ne peuvent influencer à court terme sur l'évolution des processus démographiques, elles peuvent ralentir leurs tendances négatives déjà existantes.

MOTS CLÉS : projections, Croatie, fertilité, mortalité, migrations, dépopulation